

KS. JANUSZ JEŻEWSKI

**REALIZACJA ZASADY PRAWA DO OBRONY
PRZEZ ADWOKATA W KONTEKŚCIE REFORMY
KANONICZNEGO PROCESU MAŁŻEŃSKIEGO
DOKONANEJ PRZEZ PAPIEŻA FRANCISZKA**

Posynodalna adhortacja papieża Franciszka *Amoris laetitia* wskazuje na trudną sytuację osób rozwiedzionych i ponownie związanych w nowych związkach¹. Zadaniem kapłanów jest towarzyszenie tym osobom na drodze rozeznania swej sytuacji, zgodnie z nauczaniem Kościoła. Wytyczne pastoralne Konferencji Episkopatu Polski do wspomnianego dokumentu zachęcają wiernych do rozeznania swojej sytuacji na drodze procesu kanonicznego². Rzeczywistość pokazuje jednak, że strony nie posiadają odpowiedniej wiedzy kanonicznej, aby stwierdzić, czy mają szansę udowodnić w procesie ważność lub nieważność swojego małżeństwa.

Strona powodowa nie musi jednak robić tego samodzielnie, ale może skorzystać z instytucji adwokata kościelnego. Można więc stwierdzić, że funkcja adwokata w procesach kanonicznych, zwłaszcza małżeńskich, przeżywa swój renesans. Wprawdzie w motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* nie wprowadzono nowych postanowień, ustaleń dotyczących

KS. JANUSZ JEŻEWSKI – mgr lic., doktorant na Wydziale Prawa Procesowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, obrońca węzła małżeńskiego i audytor w Sądzie Biskupim w Kaliszu; zainteresowania: prawo kanoniczne małżeńskie, procesowe.

¹ AL, n. 296–301.

² „Mając na uwadze złożoność sytuacji duszpasterskiej wiernych związanych węzłem małżeńskim i nie mogących z tego powodu – pomimo ogromnego pragnienia – zawrzeć małżeństwa sakramentalnego z osobą, z którą pozostają w związku pozasakramentalnym, należałoby rozważyć w poszczególnych przypadkach możliwość wnikliwego rozeznania ich sytuacji. To rozeznanie powinno najpierw prowadzić do udzielenia na drodze kościelnego procesu sądowego odpowiedzi na pytanie, czy można stwierdzić nieważność pierwszego związku małżeńskiego”. – Konferencja Episkopatu Polski, *Wytyczne pastoralne do adhortacji „Amoris laetitia”*, <https://kosciol.wiara.pl/doc/4800428.Wytyczne-Pastoralne-do-Adhortacji-Amoris-laetitia/5> [19.09.2018].

adwokatów kościelnych, to jednak w świetle postanowień tego dokumentu pojawiają się kolejne wytyczne mające sprawić, aby posługa adwokata stała się jeszcze ważniejsza. Wynika to choćby z tego, że już pierwszo-instancyjne wyroki *pro nullitate* mogą być prawomocne i obowiązujące, a także z tego, że mogą być prowadzone szybkie procesy przed biskupem – *processus matrimonialis brevior coram episcopo*³.

1. Potrzeba udziału adwokata w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa

Po przeprowadzeniu reformy kanonicznego procesu małżeńskiego najczęściej prowadzonymi procesami małżeńskimi są tzw. procesy zwykłe o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Procesy skrócone przed biskupem w Polsce jeszcze należą do rzadkości. Niezależnie od tego, z jakim procesem będziemy mieli do czynienia, należy pamiętać, że zadaniem tak sędziego, jak i stron procesowych oraz ich adwokatów podczas procesu jest odtwarzanie i przypominanie faktów, a nie ich tworzenie⁴.

O znaczeniu i potrzebie udziału adwokata w procesach kościelnych pisze jeden z oficjałów polskich: „Nie do przecenienia jest rola adwokata w postępowaniu dowodowym”⁵. Zgodnie z kan. 1678 § 1 KPK adwokat ma prawo być obecny podczas przesłuchania stron oraz świadków. Co więcej, adwokat ma prawo za pośrednictwem sędziego formułować konkretne pytania zarówno dla stron, jak i dla świadków, a więc w pewnym sensie ukierunkowywać przesłuchanie na zagadnienia i fakty mogące stanowić dowód w procesie, który się toczy. Adwokat nie tylko przedstawia środki dowodowe, ale także ocenia zarzuty i argumenty przeciwnika w trakcie procesu oraz redaguje pisma procesowe kierowane do trybunału. Ponadto adwokat informuje stronę o przysługujących jej prawach oraz o ewentualnej potrzebie zgłaszania nowych świadków czy innych dowodów⁶. W literaturze kanonistycznej podkreśla się, że udział adwokata w sprawie o orzeczenie nieważności małżeństwa ma stanowić równowagę

³ Por. T. Rozkrut, *Rola adwokata w zreformowanym procesie małżeńskim*, <http://forum.stowarzyszeniekanonistow.pl/index.php/artykuly/biuletyn-nr-31/150-tomasz-rozkrut-rola-adwokata-w-zreformowanym-procesie-malzenskim> [22.08.2018].

⁴ Por. F.X. Wernz, P. Vidal, *Ius canonicum ad Codicis normam exactum*, t. 6: *De processibus*, Romae 1946, s. 206.

⁵ Zob. R. Sztuchmiller, *Potrzeba udziału adwokata w procesie o nieważność małżeństwa*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich”, 6(1994), nr 1, s. 28–38.

⁶ G. Leszczyński, *Urząd adwokata stałego w świetle instrukcji „Dignitas connubii”*, „IusMatr”, 11(2006), z. 1, s. 150.

dla obrońcy węzła małżeńskiego⁷. obrońca węzła i adwokat stają na odmiennych pozycjach wyjściowych: jeden *pro vinculo*, drugi *pro nullitate*, ale obydwaj *salva semper veritate*⁸. Nie może być sytuacji, że pomiędzy nimi jest współzawodnictwo zmierzające do osiągnięcia własnego celu, jakim jest wygranie sprawy⁹.

2. Zadania adwokata według wskazań motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*

Reforma procesu małżeńskiego nie wprowadza nowości w kanonach 1481–1490 Kodeksu prawa kanonicznego. Nowo wprowadzony kan. 1677 §1 stanowi, jakie prawa mają obrońcy stron procesowych. Kanon ten zawiera uregulowanie, że adwokaci mają prawo do: obecności podczas przesłuchania stron, przesłuchania świadków, podczas badania biegłych oraz wglądu w akta sprawy na każdym etapie procesowym¹⁰. *Sussidio applicativo del motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus* z 2016 r. podkreśla, że norma kan. 1677 jest niezmienna¹¹ i podkreśla, jak bardzo ważna jest aktywność procesowa adwokatów oraz innych osób wymienionych w tym przepisie. Aktywność obrońców stron ma się przejawiać w stałej obecności w kanonicznym procesie małżeńskim, zaangażowaniu w toczące się postępowanie, a także możliwości zaproponowania nowych środków dowodowych, szczególnie wtedy, kiedy już zebrane nie są wystarczające¹². Adwokaci kościelni muszą pamiętać, że kanoniczny proces małżeński może być prowadzony, jeśli jest pewność, że „małżeństwo rozpadło się w sposób nieodwracalny tak, iż nie ma możliwości wznowienia wspólnego życia małżeńskiego”¹³. Kardynał P. Erdö podaje

⁷ Por. C. Gullo, *Procuradores y abogados (cann. 1483–1490)*, w: *Comentario exegético al Código de Derecho Canónico*, red. Á. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña, t. 4/1, Pamplona 2002, s. 1065.

⁸ Por. W. Góralski, *Rola i zadania adwokata w procesach kanonicznych w alocucjach papieży do Roty Rzymskiej (1939–2007)*, *PrKan*, 50(2007), nr 3–4, s. 111.

⁹ Por. J. Torre, *Processus matrimonialis*, Neapoli 1956, s. 127–171.

¹⁰ Zob. Franciszek, pap., *List apostolski motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus reformujący kanony Kodeksu prawa kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa (MIDI)*, Tarnów 2015, s. 21 (kan. 1677).

¹¹ Por. *Le norme circa i diritti del difensore del vincolo, del promotore di giustizia e degli avvocati non hanno subito modifiche*, w: Tribunale Apostolico della Rota Romana, *Sussidio applicativo del motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, Città del Vaticano 2016.

¹² Por. P. Skonieczny, *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus” papieża Franciszka*, Tarnów 2015, s. 104.

¹³ Rozkrut, *Rola adwokata w zreformowanym procesie małżeńskim*, p. 2.

przykład z Węgier, gdzie sądy kościelne wymagają, aby do pozwu została dołączona kopia cywilnego wyroku rozwodowego, która jest postrzegana jako dowód z dokumentu urzędowego, że małżeństwo stron rozpadło się definitywnie¹⁴. Praktyka przyjmowania sentencji rozwodowej wraz z uzasadnieniem jest przyjęta także od kilku lat w sądach biskupich w Polsce, między innymi w Sądzie Biskupim w Kaliszu¹⁵.

Dokument reformujący sprawę o orzeczenie nieważności małżeństwa kładzie nacisk na tzw. zasady przedprocesowe, czyli duszpasterskie, które odbywają się jeszcze przed wszczęciem procesu. Papież Franciszek temu zagadnieniu poświęca cztery artykuły:

„Art. 2 podkreśla, że badanie przedprocesowe ma zmierzać do zapoznania z daną sytuacją petenta/ki oraz być ukierunkowane na zbieranie materiału dowodowego, który będzie można wykorzystać w procesie zwykłym lub skróconym”¹⁶.

„Art. 3 wskazuje, kto jest kompetentny i odpowiedzialny za poprawne przeprowadzenie badania przedprocesowego. Franciszek w tym artykule podaje, że tymi osobami mogą być: proboszcz własny lub osoba, która przygotowywała strony do małżeństwa, duchowni, osoby konsekrowane lub świeccy zatwierdzeni przez biskupa”¹⁷.

„Art. 4 odnosi się do zbierania materiału dowodowego, który ma być przedstawiony przed właściwym trybunałem kościelnym. Ustawodawca stwierdza, że tym zadaniem mogą się zająć sami petenci lub zlecić je adwokatowi”¹⁸.

„Art. 5 postanawia, że badanie przedprocesowe zostaje zakończone, kiedy zostaną zebrane wszystkie informacje na temat małżeństwa stron. Jeśli wątpliwości są zasadne, należy sporządzić skargę powodową i przekazać ją do rozpatrzenia kompetentnemu trybunałowi”¹⁹.

Dokument reformujący proces małżeński nie tylko ma za zadanie skrócić czas oczekiwania i usprawnić prowadzenie procesu, ale także sprawić, aby faza przedprocesowa została należycie przygotowana. Dlatego

¹⁴ Por. tamże.

¹⁵ Zob. Sąd Biskupi w Kaliszu, Instrukcja redakcji skargi powodowej o orzeczenie nieważności małżeństwa w Sądzie Biskupim w Kaliszu, http://www.diecezja.kalisz.pl/images/sad_biskupi/pliki/Instrukcja.VI.2011.pdf [2.10.2018].

¹⁶ MIDI, s. 35.

¹⁷ Tamże, s. 36–37.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże.

papież w pierwszej linii powierza kwestie przygotowania stron osobom duchownym, takim jak: proboszcz, wikariusz, osoby życia konsekrowanego, a następnie osobom świeckim, czyli adwokatom, którzy posiadają wiedzę z zakresu prawa kanonicznego i mogą reprezentować strony jako adwokaci zatwierdzeni do ogółu spraw lub do konkretnej sprawy – *ad causam*.

3. Troska Kościoła o odpowiednie wykształcenie adwokatów kościelnych w kontekście reformy procesowej papieża Franciszka

Kongregacja Wychowania Katolickiego w odpowiedzi na wymogi zawarte w motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* oraz *Mitis et misericors Iesus*, na temat reformy procesów kanonicznych dotyczących spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa przygotowała obszerną instrukcję w celu zachęcenia do studiów prawa kanonicznego oraz ich kierunków²⁰. Instrukcja wskazuje na osoby, które są zaangażowane w sprawy sądownictwa, począwszy do biskupa, audytora, asesora, notariusza, adwokatów doradców wymienionych w art. 2–5 w kwestii adwokatów oraz adwokatów stałych. Instrukcja przypomina normę prawną zawartą w KPK kan. 1483 oraz normę zawartą w instrukcji procesowej *Dignitas connubii* art. 105, która stanowi, że adwokat powinien być katolikiem cieszącym się dobrą opinią i posiadającym tytuł *doctor in iure canonico, vel alioquin vere peritus*. Dokument kongregacji podkreśla, że nie wyklucza się uregulowania, które określa wpis na listę adwokatów w określonym trybunale. Natomiast dopuszczenie do obrony w konkretnym trybunale będzie wymagało tytułu akademickiego doktora lub licencjata w prawie kanonicznym. Kan. 1483 KPK określa bowiem jedynie minimum wymagane do pełnienia zadań adwokata²¹. W przypadku braku odpowiedniego stopnia akademickiego oficjał trybunału powinien dokładnie zweryfikować, czy adwokat jest w posiadaniu prawdziwej biegłości sądowej, którą normalnie zapewnia jedynie stopień akademicki²².

Kongregacja Wychowania Katolickiego w swojej instrukcji odnosi się także do etapu przedprocesowego zawartego w *ratio procedendi* dotyczącego osób, które są zaangażowane w sprawy sądowe, nazywając ich „doradcami

²⁰ Por. Kongregacja Edukacji Katolickiej, *Instrukcja. Studia prawa kanonicznego w świetle reformy procesu małżeńskiego*, <https://www.vaticannews.va/pl/watykan/news/2018-05/instrukcja-prawo-kanoniczne-malzenstwo-watykan.html>.

²¹ Por. Kongregacja Edukacji Katolickiej, *Instrukcja. Studia prawa kanonicznego*, p. 2.

²² Por. tamże, p. 2.

pierwszego, drugiego i trzeciego poziomu²³. Dokument ten zwraca uwagę na wskazanie, jakie znajduje się w artykule 5, aby przynajmniej w fazie końcowej takiego badania uczestniczył rzeczywisty ekspert w kanonicznym prawie małżeńskim, który będzie w stanie określić, czy są lub nie powody dla orzeczenia nieważności małżeństwa²⁴. Ekspert, jakim jest adwokat kościelny, został zakwalifikowany do doradców trzeciego poziomu²⁵.

Kolejnym zadaniem, jakie stawia Instrukcja, jest kształcenie doradców trzeciego poziomu. W art. 27 Kongregacja zobowiązuje wydziały prawa kanonicznego oraz instytucje im przyrównane do przygotowania konsultorów trzeciego poziomu – adwokatów, którzy będą pomagać w ostatniej fazie konsultacji i wniesieniu sprawy kompetentnemu trybunałowi²⁶. Wydziały i instytucje z nimi zrównane mogą nadawać adwokatom, którzy ze względu na lokalne sytuacje nie mogą uzyskać stopnia akademickiego, dyplom, który ma poświadczyć, że są *vere periti* – dobrze zorientowani w prawie małżeńskim oraz w prawie procesowym. Kongregacja zwraca uwagę, że sam dyplom nie upoważnia, aby umieścić takiego adwokata na liście adwokatów przy danym sądzie kościelnym²⁷. Prawo to jest zarezerwowane dla adwokatów, którzy posiadają stopień akademicki doktora prawa kanonicznego²⁸.

Instrukcja określa, jaki powinien być program studiów dla kandydatów trzeciego poziomu. Powinien on zawierać kurs poświęcony studium prawa małżeńskiego oraz procesowego Kodeksu prawa kanonicznego lub Kodeksu kanonów Kościołów wschodnich, do którego należy dołączyć studium materii pokrewnych. Program studiów jako minimum powinien objąć znajomość księgi I, księgi IV, część I, tyt. VII, oraz księgę VII KPK lub tyt. XVI, rozdz. VII, tyt. XIX–XXI, tyt. XXIV–XXVI i tyt. XXIX oraz XXX KKKW; ponadto wszystkie inne dokumenty dotyczące małżeństwa oraz procesów²⁹.

Adwokaci, którzy już mają stopień akademicki w prawie cywilnym, ale nie posiadają wykształcenia filozoficzno-teologicznego, powinni je uzupełnić. Program studiów powinien przewidzieć przynajmniej kurs

²³ Tamże.

²⁴ Por. tamże.

²⁵ Por. tamże.

²⁶ Por. tamże, p. 4, art. 27.

²⁷ Por. tamże, art. 28 § 1.

²⁸ Por. tamże, art. 28 § 2.

²⁹ Por. tamże, art. 28 § 3–4.

eklezjologii oraz teologii sakramentalnej i małżeńskiej³⁰. Wydział może wprowadzić do porządku studiów inne kursy z cyklu licencjackiego prawa kanonicznego w celu zdobycia jak najbardziej kompletnego wykształcenia³¹. Kongregacja w swojej instrukcji wprowadza najnowsze metody nauczania. Zezwala, aby przynajmniej część kursu mogła dokonać się poprzez formę nauczania na odległość, tzw. e-learningu, bez konieczności fizycznej obecności w sali wykładowej³². Aby uzyskać dyplom doradcy trzeciego poziomu, należy przejść kształcenie przynajmniej przez jeden rok akademicki w pełnym wymiarze godzinowym³³. Instrukcja daje także możliwości jeszcze mocniejszego pogłębienia znajomości prawa procesowego dla doradców trzeciego poziomu poprzez zapisanie się i kontynuację studiów w cyklu licencjackim z uznaniem poszczególnych kredytów studiów kanonicznych wcześniej uzyskanych³⁴.

Kolejnym dokumentem troszczącym się o odpowiednie wykształcenie doradców wszystkich poziomów jest konstytucja apostolska papieża Franciszka *Veritatis gaudium* o uniwersytetach i wydziałach kościelnych. Ustawodawca w tej konstytucji stwierdza, że wydziały kościelne są otwarte dla wszystkich, którzy, posiadając wydane zgodnie z prawem zaświadczenie dotyczące postawy moralnej oraz uzyskanego uprzednio wykształcenia, kwalifikują się do wpisania ich na listę studentów wydziału³⁵.

Postawa moralna adwokata kościelnego jest uregulowana w odpowiedzi Sygnatury Apostolskiej z 12 lipca 1993 r. W jej świetle do funkcji adwokata nie można dopuszczać osób, które żyją w tzw. nieuregulowanym związku – wolny związek, konkubinat, związek obowiązujący tylko w prawie świeckim; ta sama przyczyna upoważnia też do skreślenia z listy adwokatów³⁶.

W pierwszym cyklu studiów wymaga się, aby przyszli adwokaci kościelni uczęszczali na podstawowe zajęcia, takie jak: elementy filozofii: antropologia filozoficzna, metafizyka, etyka³⁷; oraz elementy teologii:

³⁰ Por. tamże, art. 28 § 5.

³¹ Por. tamże, art. 28 § 6.

³² Por. tamże, art. 28 § 7.

³³ Por. tamże, art. 28 § 8.

³⁴ Por. tamże, art. 28 § 9.

³⁵ Zob. VG, art. 31.

³⁶ Por. *Komentarz do instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. Rozkrut, Sandomierz 2007, s. 167.

³⁷ Zob. VG, art. 61 § 1.

wprowadzenie do Pisma Świętego; teologia fundamentalna: Objawienie Boże, jego przekaz i wiarygodność; teologia trynitarna; chrystologia; traktat o łasce; w szczególności sposób eklezjologia, teologia sakramentalna ogólna i szczegółowa, teologia moralna fundamentalna i szczegółowa³⁸. Studenci muszą wykazać się znajomością ogólnych instytucji prawa kanonicznego i języka łacińskiego³⁹.

W kolejnym cyklu studiów Kongregacja zaleca, aby wydziały prawa kanonicznego zapoznały studentów ze wszystkimi częściami Kodeksu prawa kanonicznego lub Kodeksu kanonów Kościołów wschodnich oraz innymi obowiązującymi przepisami⁴⁰. Program nauczania ma obejmować także dyscypliny powiązane, takie jak: teologia prawa kanonicznego; filozofia prawa; instytucje prawa rzymskiego; elementy prawa cywilnego; historia instytucji kanonicznych; historia źródeł prawa kanonicznego; relacje między Kościołem a społecznością świecką; kanoniczna praktyka administracyjna i sądowa⁴¹. Dla studentów wydziału prawa kanonicznego łacińskiego zalecono, aby zapoznali się oni z wprowadzeniem do Kodeksu kanonów Kościołów wschodnich oraz językiem łacińskim⁴². Tok studiów musi zawierać wykłady fakultatywne, ćwiczenia i seminaria określone przez każdy wydział⁴³.

Trzeci cykl studiów musi obejmować obowiązkowe wykłady z łaciny kanonicznej oraz wykłady fakultatywne lub ćwiczenia określone przez każdy wydział⁴⁴. Wspomniany dokument zezwala, aby osoby, które już posiadają stopień naukowy z zakresu prawa świeckiego, mogły być zwolnione z niektórych przedmiotów drugiego cyklu, takich jak prawo rzymskie i prawo cywilne, ale nie mogą być zwolnione z trzyletniego cyklu licencjackiego⁴⁵.

Słuszne wydaje się wymaganie od adwokatów kościelnych doktoratu lub licencjatu, aby prezentowali wysoki poziom wiedzy kanonistycznej, ale należy słusznie zauważyć, że tego w niektórych okolicznościach nie można bezwzględnie wymagać. Tam, gdzie warunki na to nie pozwalają, wystarczy, że osoby nie posiadające tytułu naukowego będą rzeczywistymi

³⁸ Por. tamże.

³⁹ Por. tamże.

⁴⁰ Por. tamże.

⁴¹ Por. tamże.

⁴² Por. tamże.

⁴³ Por. tamże.

⁴⁴ Por. tamże.

⁴⁵ Por. tamże, art. 62 § 2.

znawcami prawa kanonicznego. Z drugiej strony należy jednak pamiętać, że doktorzy prawa kanonicznego powinni mieć pierwszeństwo w powoływaniu do funkcji adwokata⁴⁶.

4. Prawo do obrony w kontekście zadań adwokata w zreformowanym procesie małżeńskim

Z kan. 1620 § 7 KPK wynika, iż nikomu nie wolno odmówić wzięcia adwokata, gdyż odmowa którejkolwiek stronie prawa do obrony powoduje nieusuwalną nieważność wyroku. Przypomniał o tym także Jan Paweł II w przemówieniu do Roty Rzymskiej z 26 I 1989 r.⁴⁷ Strona ma prawo do obrony na każdym etapie procesu⁴⁸. Zreformowany proces małżeński stawia przed adwokatami kościelnymi konkretne zadania:

1. Przedprocesowe, w których to adwokat po zebraniu potrzebnych informacji i zapoznaniu się z materiałem dowodowym przedstawionym przez petentów sporządza poprawnie zredagowaną skargę powodową, uwzględniając potrzebę złożenia odpowiednich załączników, np.: akt chrztu, akt zawarcia małżeństwa, sentencję rozwodową stron, która stwierdza, że nastąpił trwały rozpad małżeństwa i nie ma możliwości pojednania się stron. Bardzo ważnym zadaniem adwokata jest wybranie na podstawie zebranego materiału dowodowego, jakiego rodzaju proces będzie przeprowadzony⁴⁹. Aby adwokat mógł w sposób profesjonalny wykonać swoje zadania procesowe, musi być odpowiednio wykształcony. Kongregacja Wychowania Katolickiego wymaga, aby adwokaci, którzy nie posiadają stopnia naukowego, otrzymali dyplom – *vere peritus* – dobrze zorientowanego w prawie kanonicznym, po odpowiednim rocznym przygotowaniu⁵⁰. Papież Franciszek w swojej adhortacji zaleca, aby adwokaci kościelni pogłębiali swoją wiedzę na studiach prawniczych, uzyskując licencjat z prawa kanonicznego⁵¹.

⁴⁶ Por. R. Sztymmler, *Odnowienie funkcji adwokata przy sądach kościelnych*, „Białostockie Studia Prawnicze”, 8(2011), s. 52, https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/5893/1/BSP_8_2010_R_Sztymmler_Odnowienie_funkcji_adwokata_przy_sadach_koscielnych.pdf [9.10.2018].

⁴⁷ Zob. Jan Paweł II, *Allocutio summi pontificis ad praelatos et auditores Tribunalis Apostolici Rotae Romanae* (26 I 1989), http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1989/january/documents/hf_jp-ii_spe_19890126_roman-rot.html [10.10.2018].

⁴⁸ Por. S. Gherro, *Il diritto alla difesa nei processi matrimoniali canonici*, w: *Li diritto alla difesa nell'ordinamento canonico. Atti del XIX Congresso Canonistico*, Gallipoli 1987, s. 1–16.

⁴⁹ Zob. MIDI, art. 5.

⁵⁰ Zob. Kongregacja Edukacji Katolickiej, *Instrukcja. Studia prawa kanonicznego*, art. 27.

⁵¹ Zob. VG, art. 31.

2. Procesowe – czynny udział adwokata w procesie zwykłym daje mu prawo do bycia obecnym podczas przesłuchań stron, świadków i biegłych. Stronom i świadkom może zadawać pytania za pośrednictwem sędziego. Podczas całego procesu może zapoznawać się z dowodami przedkładanymi przez strony oraz przeglądać akta sądowe, także przed ich publikacją⁵². W czasie publikacji ma prawo żądać i otrzymywać potrzebne odpisy z akt sprawy⁵³.

3. Złożenie apelacji lub ewentualnej skargi o nieważność wyroku. Apelacja ciągle pozostaje podstawową zasadą procesu małżeńskiego i jest przede wszystkim realizacją przysługującego stronom prawa do obrony⁵⁴. Nie ma zatem, w świetle założeń reformy procesowej papieża Franciszka, apelacji z urzędu, pozostaje natomiast apelacja na życzenie stron lub adwokata, który reprezentuje strony lub obrońcy węzła małżeńskiego, a także promotora sprawiedliwości, jeśli występuje on w procesie. Apelacja ta może dotyczyć zarówno wyroków *pro nullitate*, jak i wyroków *pro validate*⁵⁵.

4. Proces skrócony, zwany też procesem przed biskupem, może być prowadzony po spełnieniu w ocenie wikariusza sądowego dwóch podstawowych warunków: żądanie zostało zgłoszone przez oboje małżonków lub przez jednego z nich za zgodą drugiego; przytaczane są okoliczności dotyczące faktów lub osób poparte zeznaniami lub dokumentami, które nie wymagają przeprowadzenia dokładniejszego badania albo dochodzenia oraz w sposób oczywisty wskazują na nieważność⁵⁶. Proces skrócony może być prowadzony jedynie w sytuacjach oczywistych i o tym zawsze powinien pamiętać adwokat kościelny, zanim zaproponuje proces *coram episcopo*⁵⁷. W kompetencjach adwokata pozostaje ewentualny rekurs w przedmiocie zmiany formy procesu po decyzji wikariusza sądowego. Przedmiotem ewentualnego rekursu może być także zmiana zaproponowanej formuły wątpliwości przez oficjała⁵⁸. Niektórzy kanoniści, jak P. Mo-

⁵² Por. KPK, kan. 1559, 1678 § 1 n. 2; *Komentarz do instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, art. 159 § 1.

⁵³ Por. KPK, kan. 1598 § 1.

⁵⁴ Por. G. Leszczyński, *Reforma procesu małżeńskiego w świetle motu proprio Ojca świętego Franciszka „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, „Łódzkie Studia Teologiczne”, 26(2017), nr 4, s. 143.

⁵⁵ Por. tamże.

⁵⁶ Por. MIDI, art. 5, kan. 1683.

⁵⁷ Por. Leszczyński, *Reforma procesu małżeńskiego*, s. 143.

⁵⁸ Por. Rozkrut, *Rola adwokata w zreformowanym procesie małżeńskim*, p. 3.

neta, sugerują, aby biskup diecezjalny spotkał się także w ramach swojej konsultacji nie tylko z instruktorem i asesorem, ale także z adwokatem, który śledzi oraz merytorycznie kontroluje powierzoną mu sprawę już od jej początku⁵⁹. Do uprawnień adwokata należy poinformowanie strony, że nie później niż na trzy dni przed sesją dowodową można jeszcze dołączyć propozycje kwestii niezłączonych wcześniej do skargi powodowej, aby na tę okoliczność przesłuchać strony lub świadków⁶⁰. Artykuł 18 §1 zasad proceduralnych *Mitis Iudex Dominus Iesus* pozwala na obecność adwokata podczas przesłuchania drugiej strony oraz świadków⁶¹. Adwokat powinien też zatroszczyć się, aby zeznania stron i świadków były właściwie sformułowane i spisane przez notariusza⁶². Adwokat powinien też poinformować stronę, że notyfikacja wyroku powinna odbyć się w ciągu miesiąca od dnia wydania wyroku⁶³.

* * *

Wprowadzona przez papieża Franciszka reforma procesowa w swoich założeniach ma na względzie przede wszystkim zbawienie dusz. Ta fundamentalna i najważniejsza zasada kościelnego prawa znajduje realizację w konkretnych przepisach zreformowanego procesu, w którym wierny i jego dobro zdają się być wartościami nadrzędnymi. Reforma papieża Franciszka ma za zadanie uprościć procedury i ułatwić kontakt wiernych z trybunałami, a w konsekwencji rozwiązać te wątpliwości sumienia, które utrudniają życie wielu wiernym⁶⁴. Rola adwokata i prawo do obrony strony przez adwokata w procesie małżeńskim zmienia się, ewoluuje tak, jak zmienia się sam proces kanoniczny, którego uczestnicy wymagają odpowiedniej formalnej, jak i merytorycznej pomocy lub wsparcia. Reforma procesowa papieża Franciszka stawia na wysoki poziom wykształcenia adwokatów, udokumentowany przez dyplom lub przez konkretny stopień naukowy. Nowy proces małżeński zawarty w *Mitis Iudex Dominus*

⁵⁹ Por. P. Moneta, *Il ruolo dell'avvocato nel nuovo ordinamento processuale*, w: *La riforma del processo matrimoniale ad un anno dal motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. L. Mosso, C. Fusco, Roma 2017, s. 153–171; Rozkrut, *Rola adwokata w zreformowanym procesie małżeńskim*.

⁶⁰ Por. MIDI, art. 17.

⁶¹ Por. tamże, art. 18 §1

⁶² Por. tamże, art. 18 §2

⁶³ Por. tamże, art. 20.

⁶⁴ Por. Leszczyński, *Reforma procesu małżeńskiego*, s. 146.

Iesus pozostawia w mocy uprawnień adwokatów wynikające z KPK oraz *Dignitas connubii* w „procesie zwykłym”, natomiast w „procesie biskupim” wymaga wysokich kompetencji merytorycznych od wszystkich pracowników sądownictwa kościelnego, ale także nowej mentalności, jak również i nowego ogólnego spojrzenia, w tym także na rolę adwokata, a w szczególności na aktywność jego posługi.

STRESZCZENIE

Posynodalna adhortacja *Amoris laetitia* papieża Franciszka wskazuje na trudną sytuację osób rozwiedzionych i ponownie związanych w nowych związkach. Wytyczne pastoralne Konferencji Episkopatu Polski do wspomnianego dokumentu zachęcają osoby będące w takim stanie do rozeznania swojej sytuacji na drodze procesu kanonicznego. Rzeczywistość pokazuje, że strony nie posiadają odpowiedniej wiedzy kanonicznej, aby stwierdzić, czy mają szansę udowodnić ważność lub nieważność swojego małżeństwa. Jednak strona powodowa nie musi robić tego samodzielnie, ale może skorzystać z instytucji adwokata kościelnego, bowiem Kościół katolicki nie tylko pozwala na udział w procesie kanonicznym adwokatów, lecz nawet zachęca do tego, aby strony korzystały z ich pomocy.

Reforma procesowa papieża Franciszka stawia na wysoki poziom wykształcenia adwokatów kościelnych, udokumentowany dyplomem lub przez konkretny stopień naukowy. Nowy proces małżeński zawarty w *Mitis Iudex Dominus Iesus* pozostawia w mocy uprawnień adwokatów wynikające z KPK oraz *Dignitas connubii* w „procesie zwykłym”, natomiast w „procesie biskupim” wymaga wysokich kompetencji merytorycznych od wszystkich pracowników sądownictwa kościelnego, ale także nowej mentalności, jak również i nowego ogólnego spojrzenia, w tym także na rolę adwokata, a w szczególności na aktywność jego posługi. Posługa adwokata kościelnego cały czas ewaluuje, dynamizuje się, tak jak zmienia się sam proces małżeński, którego uczestnicy wymagają odpowiedniej tak formalnej, jak i merytorycznej pomocy lub wsparcia czy prawa do obrony.

Słowa kluczowe: adwokat kościelny, prawo kanoniczne, proces skrócony, proces małżeński, reforma procesowa.

SUMMARY

The Post-Synodal exhortation *Amoris laetitia* of Pope Francis indicates a difficult situation of divorced and those who live in a new relationship. The pastoral guidelines Polish Episcopate Conference, which concern the document mentioned above, encourage such couples to discern their situation through canonical process. Reality shows that parties in litigation do not have a proper canonical knowledge to verify their opportunities to establish validity of marriage or marriage annulment. The claimant do not have to do that alone but it is possible to benefit an ecclesias-

tical advocate. The Catholic Church not only allows to have recourse to lawyers, but it also encourages to benefit their help. The reform process of Pope Francis emphasizes the ecclesiastical advocates' high level of education documented with a diploma or a specific academic degree. The new matrimonial process, contained in *Mitis Iudex Dominus Iesus*, maintains the validity of advocates authorisations resulting from KPK and *Dignitas connubii* in 'ordinary process' whereas in 'bishops process' it requires high substantive competency of all ecclesiastical court staff, insisting on a particular role of ecclesiastical advocate and dynamism of his ministry. The ministry of ecclesiastical advocate is still evolving and dynamising like a matrimonial process itself which participants need adequate and substantive help, support or rights of defence.

Key words: ecclesiastical advocate, canonical process, briefer process, matrimonial process, reform process.

BIBLIOGRAFIA

- Jan Paweł II, *Allocutio summi pontificis ad praelatos et auditores Tribunalis Apostolici Rotae Romanae* (26 I 1989), http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1989/january/documents/hf_jp-ii_spe_19890126_roman-rot.html [10.10.2018].
- Franciszek, pap., *List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus” reformujący kanony Kodeksu prawa kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa* (15 VIII 2015), Tarnów 2015.
- Franciszek, pap., *Posynodalna adhortacja apostolska „Amoris laetitia” [...] o miłości i rodzinie* (19 III 2016), Kraków 2016.
- Franciszek, pap., *Konstytucja apostolska „Veritatis gaudium”. O uniwersytetach i wydziałach kościelnych* (8 XII 2017), http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/apost_constitutions/documents/papafrancesco_costituzione-ap_20171208_veritatis-gaudium.html [11.09.2018].
- Kodeks prawa kanonicznego*, Poznań 1984.
- Kongregacja Edukacji Katolickiej, *Instrukcja. Studia prawa kanonicznego w świetle reformy procesu małżeńskiego* (29 IV 2018), <https://www.vaticannews.va/pl/watykan/news/2018-05/instrukcja-prawo-kanoniczne-malzenstwo-watykan.html> [11.09.2018].
- Tribunale Apostolico della Rota Romana, *Sussidio applicativo del motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, Città del Vaticano 2016.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Wytyczne pastoralne do adhortacji „Amoris laetitia”* (8 VI 2018), <https://kosciol.wiara.pl/doc/4800428.Wytyczne-Pastoralne-do-Adhortacji-Amoris-laetitia/5> [19.09.2018].
- Sąd Biskupi w Kaliszu, *Instrukcja redakcji skargi powodowej o orzeczenie nieważności małżeństwa w Sądzie Biskupim w Kaliszu*, http://www.diecezja.kalisz.pl/images/sad_biskupi/pliki/Instrukcja.VI.2011.pdf [31.08.2018].

- Gherro S., *Il diritto alla difesa nei processi matrimoniali canonici*, w: *Li diritto alla difesa nell'ordinamento canonico. Atti del XIX Congresso Canonistico*, Vaticana 1988, s. 1–16.
- Góralski W., *Rola i zadania adwokata w procesach kanonicznych w alokucjach papieża do Roty Rzymskiej (1939–2007)*, PrKan, 50(2007), z. 3–4, s. 109–116.
- Gullo C., *Procuradores y abogados (cann. 1483–1490)*, w: *Comentario exegético al Código de Derecho Canónico*, red. Á. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña, t. 4/1, Pamplona 2002.
- Komentarz do instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. Rozkrut, Sandomierz 2007.
- Leszczyński G., *Reforma procesu małżeńskiego w świetle motu proprio Ojca świętego Franciszka „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, „Łódzkie Studia Teologiczne”, 26(2017), nr 4, s. 137–145.
- Leszczyński G., *Urząd adwokata stałego w świetle instrukcji „Dignitas connubii”*, IusMatr, 11(2006), z. 1, s. 139–153.
- Moneta P., *Il ruolo dell'avvocato nel nuovo ordinamento processuale*, w: *La riforma del processo matrimoniale ad un anno dal Motu Proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, red. L. Mosso, C. Fusco, Roma 2017, s. 153–171.
- Rozkrut T., *Rola adwokata w zreformowanym procesie małżeńskim*, <http://forum.stowarzyszeniekanonistow.pl/index.php/artykuly/biuletyn-nr-31/150-tomasz-rozkrut-rola-adwokata-w-zreformowanym-procesie-malzenskim> [22.08.2018].
- Skonieczny P., *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus” papieża Franciszka*, Tarnów 2015.
- Sztychmiller R., *Odnowienie funkcji adwokata przy sądach kościelnych*, „Białostockie Studia Prawnicze”, 8(2011), s. 44–58, https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/5893/1/BSP_8_2010_R_Sztychmiller_Odnowienie_funkcji_adwokata_przy_sadach_koscielnych.pdf [9.10.2018].
- Sztychmiller R., *Potrzeba udziału adwokata w procesie o nieważność małżeństwa*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich”, 6(1994), nr 1, s. 28–38.
- Torre J., *Processus matrimonialis*, Neapoli 1956.
- Wernz F.X., Vidal P., *Ius canonicum ad Codicis normam exactum*, t. 6: *De processibus*, Romae 1946.